

РАНДАЛ ТОМАС ДЕЈВИДСОН КАО АРХИЕПИСКОП КЕНТЕРБЕРИЈСКИ (1903–1928)

Ђакон Ивица Чанровић*
Православни
богословски факултет,
Универзитет у Београду

Апстракт: Почетак XX века био је врло комплексан, чак и преломни тренутак, за цео свет и за хришћанску Цркву. Англиканска Црква је у том периоду имала неколико првојерараха који су били утицајни и који су оставили неизбрисив траг у историји хришћанске Цркве и садашњој међународној политици. Први светски рат је донео велике проблеме свим хришћанима у Европи, а у том периоду архиепископ кентербериски Рандал Дејвидсон био је кључна личност за живот Англиканске Цркве. Овај рад је подељен у два сејмента: у првом ће бити изложен животопис архиепископа; а у другом: његов допринос на различитим пољима (односно држави и Цркви, обнова црквеног живота и богослужења у Англиканској Цркви, допринос у току заседања Ламбетских конференција које су одржане за време његове архиепископске службе, улога у току и после Првог светског рата). Циљ рада јесте да се сумира допринос архиепископа кентербериског Рандала Дејвидсона на црквеном, дипломатском и политичком пољу, а посебно поштовање биће посвећено теми односа Англиканске и Српске Православне Цркве.

Кључне речи: Архиепископ кентербериски Рандал Томас Дејвидсон, Англиканска Црква, Први светски рат, Епископ Николај (Велимировић).

Увод

Важност деловања историјских личности у једном процесу доводи до закључка да Бог делује у историји кроз људе који утичу на сам историјски феномен. У овом истраживању средишња личност је архиепископ кентербериски Рандал Томас Дејвидсон, а циљ и задаци

* icairovic@bfspace.bg.ac.rs.

су опис његове улоге у Англиканској Цркви и тадашњем енглеском друштву, култури и политици. Време у коме он живи и ради јесте друга половина XIX и прва половина XX века, са централним догађајем – *Први светски рат*, али и две ламбетске конференције, уз много догађаја који су одредили смер у Англиканској Цркви у XX веку. Извор за ово истраживање јесте биографија архиепископа Дејвидсона, коју је на основу примарних извора (писама, докумената, саборских и синодских аката) и на основу неке врсте мемоара, написао Џорџ Бел, уз документацију са Ламбетских конференција и архивске грађе из Архива СПЦ. Посебан осврт у оквиру овог примарног истраживања јесте однос Англиканске и Српске Православне Цркве у првој половини XX века, кроз опис личних односа архиепископа Рандала Дејвидсона и Светог Владике Николаја (Велимировића).

1. Животопис архиепископа кентерберџског Рандала Томаса Дејвидсона

Рандал Дејвидсон је рођен у Единбургу 7. априла 1848. године, као најстарији од четворо деце Хенрија Дејвидсона, трговца житом, и његове жене Хенријет, рођене Свинтон (Bell 1935a, 5). Рођен је у породици која је припадала презвитеријанској Цркви Шкотске. Хенријев отац, деда и прадеда били су презвитеријански министри (Mews, 2011). И поред свега, породица Дејвидсон је, према његовим речима, била нецрквена. Сам Рандал је говорио да у својој породици није стекао чак ни основна знања о црквеном понашању, било у односу према епископима, било према презвитерима; али је увек наглашавао да је у породици научен да религија помаже да се схвати да су *сви људи још једне и самосталне личности, леје у својој једносљавности* (Hughes 2017, 10). Рандалов биограф Џорџ Бел пише да су Дејвидсонови родитељи били дубоко религиозни, али да *нису били формални у својој побожности* (Bell 1935a, 5). Рандала је образовала мајка, низ гувернанти и приватних учитеља, пре него што је, са 12 година, послат у малу приватну школу у Ворксопу. Тамошња настава била је, ипак, неадекватна, због чега је Дејвидсон – током целог свог живота – био незадовољан, а посебно је жалио због недостатка знања латинског и грчког језика (Bell 1935a, 10).

Рандал Дејвидсон је у октобру 1867. отишао на Тринити колеџ у Оксфорду, који у то време није био толико значајна високошколска институција у Британији. Сам Дејвидсон је, чак, наглашавао да је колеџ био – разочаравајуће – осредња образовна институција (Bell 1935a, 21). Иако

су у то време, у Оксфорду водиле богословске расправе између представника *високе и ниже цркве* у оквиру англиканства,¹ он није био много заинтересован за те теме, будући да се више бавио верским и догматским, него литургичким разматрањима (Bell 1935a, 23). Његов главни циљ је био да заврши студије и да буде рукоположен за свештеника, како би постао пастир Цркве Христове. Међутим, његово здравље је утицало на студирање. Иако је желео да студира философију, због нарушеног здравља одлучио се да студира, за тај период, мање захтевне предмете црквено право и историју (Barber 1999, 415). Дипломирао је у новембру 1871, док је мастер диплому добио у Оксфорду четири године касније.

После завршеног колеца Рандал је напустио Оксфорд. Вратио се у Шкотску, а затим отишао са родитељима на шестонедељно путовање по Италији. По повратку је започео богословско-практични курс у Лондону код Чарлса Воана како би могао да затражи рукоположење (Hughes 2017, 11–12). Дејвидсоново здравље је и даље било крхко, те је после три месеца морао да напусти чак и овај курс (Bell 1935a, 29). После одмора, овога пута на Блиском истоку (Hughes 2017, 12), у октобру 1873. наставио је да похађа започети курс, који је – напokon – завршио у марту следеће године (Bell 1935a, 33).

Један од његових најбољих пријатеља из оксфордских дана био је Крофорд Тејт, син актуелног архиепископа кентерберијског, који се такође спремао за рукоположење; те су њих двојица написали молбе и наречени су за ђаконе у Архиепископији. Рукоположени су у марту 1874, а Дејвидсон је уједно постао и синђел дартфордског викара у Кенту. Следеће године је рукоположен за свештеника (Bell 1935a, 34). Током две и по године службе у Дартфорду, Дејвидсон је помагао двојици намесника. Бел пише да је млади презвитер и од једног, и од другог, научио много, како у побожности, тако и у пастирскоме раду

¹ Термин *висока црква* односи се на веровања и праксу англиканске хришћанске еклисиологије, литургије и богословља која наглашава формалност и отпор било каквој модернизацији. Иако се сам појам користи у различитим хришћанским традицијама, термин је настао и углавном је везан за англиканско предање. Појам описује *цркву* коју карактеришу бројне ритуалне праксе повезане са римокатолицизмом и православљем (cf. Hylson-Smith 1993). Супротна овом појму јесте *ниска црква*. У англиканском хришћанству, *ниска црква* се односи на ону заједницу која мало наглашава ритуал. Термин се најчешће користи у литургијском смислу, док *висока црква* наглашава ритуал и трпи критике због утицаја католика и православца (Cross 1957, 824). У савременим енглеским медијима, посебно у емисијама у којима се расправља о различитим темама које су везане са Англиканску Цркву погрешно се термин евангеличка поистовећује са *ниском црквом* и англо-католичка са *високом црквом*, јер се значења уопште не подударају. Савремене хришћанске заједнице које у својој структури поседују *високе црквене фракције* јесу: неке лутеранске, презвитеријанске и методистичке заједнице.

(Bell 1935a, 34). Крајем 1876. Крофорд Тејт, који је радио као стални капелан и приватни секретар свог оца, пожелио је да напредује у служби, тако да је архиепископ изабрао Дејвидсона за свог помоћника. Рандал је наследио архиепископовог сина у Кентерберију (Hughes 2017, 12). У мају 1877. Дејвидсон је почео да ради у Ламбетској палати, дому и седишту архиепископа. Бел ово здање описује као срце живота Англиканске Цркве, где ће Рандал провести више од педесет година (Bell 1935a, 38).

Крофорд Тејт је, после кратке и тешке болести, умро у мају 1878. године (Davidson, Benham 1891). Његова мајка је умрла у току исте године, те је архиепископ остао сам (Davidson, Benham 1891, 334; Bell 1935a, 44). Иако му је архиепископ понудио неколико атрактивних парохија током наредних година, Дејвидсон је све то учтиво одбио јер је осећао да је његово место уз ожалашћеног и већ остарелог архиепископа Тејта, који се, несвесно, све више ослањао на њега и називао га *правим сином*.²

Рандал Дејвидсон се 12. новембра 1878. оженио са деветнаесто-годишњом Едит Мардок Тејт (1858–1936), другом ћерком кентерберijsког архиепископа. Како Мјуз преноси сећање Космоа Ланга, Дејвидсоновог пријатеља: *овај брак био је савршени сјој ума и духа*, јер је Едит Дејвидсон постала љубазна домаћица и супруга која безрезервно пружа подршку свом супругу и породици (Mews 2011, 232).

Током наредне четири године Дејвидсон је играо важну улогу у Ламбетској палати. Он је већ у потпуности упознао архиепископа Тејта, а – са друге стране – овај је имао потпуно поверење у свог зета, што се види и из великог броја задатака које му је поверио. Рандал је преузео вођство у Тејтово име у расправи 1881. између заговорника *високе цркве* и представника *ниске цркве* око богослужења; док је следеће 1882. играо важну улогу у умањењу утицаја Англиканске Цркве на припаднике *Армије сјаса*, због ауторитарног и гордог понашања генерала ове војне организације (Mews 2011, 232). Исте године, архиепископ Тејт је рекао свом зету и најближем сараднику да се нада да ће за његовог наследника бити изабран или он; или епископ Винчестера, Харолд Браун; или епископ трурски, Едвард Вајт Бенсон. Дакле, архиепископ је интимно имао на уму тројицу кандидата, од којих би га један наследио на кентерберijsкој катедри. Међутим,

² Бел је, на пример, овај Рандалов поступак и одбијање парохија видео као његов алтруизам; док су неки каснији биографи ипак сугерисали да је у овом случају – можда – постојао и елемент личне амбиције у Рандаловој одлуци да остане у центру црквених послова у Кентерберију (Bell 1935a, 44). Бел о овоме пише на основу записа из Davidson, Benham 1891, 334.

времешни Тејт није сматрао да би било добро да саопшти свој предлог краљици Викторији или – можда – премијеру Гледстону, али се, после Тејтове смрти у децембру 1882. године, Дејвидсон – како каже Хјуз – *поштрудио да краљица сазна имена која је предложио архиепископ* (Hughes 2017, 16). За неколико дана, краљица је позвала Рандала на разговор и он је импресионирао,³ али је за архиепископа био изабран Едвард Вајт Бенсон (1883–1896).⁴

Рандал је, у том периоду, у Ламбетској палати био у служби капелана и Бенсоновог секретара. У мају 1883. године нови старешина Виндзора, Џорџ Конор, изненада је преминуо после само неколико месеци у служби, тако да је краљица, после саветовања са Бенсоном, именовала Дејвидсона за виндзорског старешину (Hughes 2017, 16).

Пуних шест година Рандал је у Виндзору служио као старешина, али је, уједно, био и краљичин приватни капелан. Током тих година Рандал је све више задобијао краљичино поверење; посебно је то било очигледно од марта 1884. године, односно после смрти њеног најмлађег сина Леополда, војводе од Албанија. Овај догађај, као и друге личне невоље, навеле су краљицу да се Рандалу обрати за утеху и верско објашњење страдања у овом свету. Уједно је краљица консултовала Дејвидсона о свим важним именовањима у Цркви и то од 1883, па све до 1901. године.⁵

У свом дневнику Рандал је – алудирајући на краљичино понашање – написао да је *има много више тешкоћа у ојхођењу са размаженим децећом од шездесет или седамдесет година, него ли са размаженим децећом од шест или седам година*,⁶ а краљица је у свом дневнику записала да *јој се (Рандал) свиђа и да је веровала онима који су повремено изазивали њен њев, под условом да је имала разлога да сматра да су мошиви за то добри и њлодошворни*.⁷ На пример, Рандалови биографи цитирају његов тактичан, али одлучан, савет краљици Викторији да би било неразборито да објави још једну збирку

³ Њено сведочење о том догађају је остало у дневнику, где је записала да је после разговора остала запањена јер је у господину Дејвидсону видела човека који би њој могао бити од велике користи. У *Оксфордском речнику националне биографије* Стјуарт Мјуз коментарише да је у доби од 34 године Дејвидсон брзо постао поуздани човек 63-годишње краљице. На пример, краљица се са њим саветовала о томе ко треба да буде следећи епископ трурски; такође га је консултовала о наследнику старешине Виндзора, Џералда Велслија, који је умро 1882. после 28 година на тој функцији (Hughes 2017, 15–16).

⁴ Уп. Benson, 1900.

⁵ Уп. Bell 1937.

⁶ Цитирано према Roberts 1999, 318.

⁷ Уп. Bell 1937.

својих чланака из часописа о животу у висоравнима. Она је невољно послушала његов савет (Bell 1935a, 95).

Осим што је саветовао краљицу, Дејвидсон је остао и кључни саветник кентерберијског архиепископа. Бенсон му је писао скоро сваки дан, а посебно му је био од користи у периоду 1888–1890. године, током суђења Едварду Кингу, епископу *високе цркве* у Линколну, по оптужби за мењање богослужбене праксе. Тада је Рандал већ утицао на црквене великодостојнике и на јавно мњење писањем у *Тајмсу*; такође је помогао архиепископу Бенсону тако што се повезао са лордом Халифаксом, истакнутим лаиком, који је заступао ставове *високе цркве*, и утицао на њихову фракцију. Док је био старешина Цркве у Виндзору, Дејвидсон је сарађивао са каноником Вилијамом Бенамом у писању двотомне биографије архиепископа Тејта, која је објављена 1891. године: Davidson, Benham 1891 (Mews 2011, 232).

Иако је краљица оклевала да га из Виндзора премести на неку одговорнију службу, Рандалу је понуђено место епископа, а могао је да бира између две упражњене епархије: ворчестерске и рочестерске (Bell 1935a, 193). Како је он одлучио? У то време – пре стварања епархије Саутворк – Рочестерска епархија је обухватала део Лондона јужно од реке Темзе и била је трећа по величини у Енглеској. Дејвидсон је одабрао ову епархију, зато што је годинама боравио у Ламбету и добро упознао и ову област и свештенство, тако да је био сигуран да баш у тој епархији може учинити много више него у Ворчестеру, који једва да је познавао (Bell 1935a, 194).

У Вестминстерском храму архиепископ Бенсон је хиротонисао Рандала Дејвидсона за епископа 25. априла 1891. године. Једанаест дана касније Дејвидсон је доживео неугодну перфорацију чира и шест месеци је лечен у својој кући у Кенингтону (Mews 2011, 232). Његово увођење у трон у Рочестерској катедрали је морало бити одложено до октобра (Hughes 2017, 20).

После врло тешког периода у животу, током штрајка рудара 1893. године, Рандал се вредно залагао за пристојан животни стандард радника, као основни услов за решавање свих спорова у том слоју енглеског друштва. Његов политички став није био радикалан, па се није придружио *Хришћанско-социјалној унији* која је начела хришћанства унела у национална, економска и социјална питања (Hughes 2017, 21). Епископ Рандал се, са друге стране, усредсредео на улогу Цркве у савременом свету. На првом месту, он је истицао хришћанско милосрђе, те је захтевао од својих клирика да све учине да помогну сиромашнима (Hughes 2017, 21). Све ово време је био близак и одан Бенсонов саветник у управљању Црквом, посебно током 1894–95, када су Ха-

лифакс и други клирици *високе цркве* покушали да увуку кентерберијског архиепископа у преговоре са Римом⁸ како би издејствовали папско признање англиканских редова (Bell 1935a, 237). Године 1895. Дејвидсон је, као епископ, пристао да уђе у Дом лордова (Bell 1935a, 241). Ипак, његово здравље било је добрано нарушено, те није могао да настави да обавља изузетно захтевну архијерејску службу у Рочестерској епархији.⁹ Исте године, Рандал је прихватио предлог да буде епископ у Винчестеру. На новој служби, он је обновио редовне контакте са краљицом, која је много времена проводила баш у овој епархији, у Озборн Хаусу, на острву Вајт (Mews 2011, 232). Архиепископ Бенсон је умро 1896. године, а његов наследник је постао епископ Лондона, Фредерик Темпл (Bell 1935a, 284). Краљица је ставила вето на одлуку да Дејвидсон буде премештен на упражњену лондонску епархију, уз образложење да обавезе у тој епархији његово нарушено здравље неће издржати (Mews 2011, 232). Темпл, за разлику од своја два претходника, није позвао Рандала за саветника (Bell 1935a, 287–289), због чега је овај био веома тужан (Bell 1935a, 289).

Унутар своје епархије, Дејвидсон је био увучен у полемику због кршења канонског права *високе цркве* од стране Роберта Долинга, ватреног англокатоличког свештеника. Епископ Рандал је открио да је Долинг поставио трећи олтар у својој новоизграђеној цркви, који ће бити резервисан само за мисе за мртве. Англиканска Црква се одрекла римокатоличког веровања у чистиште и ефикасност молитве за душе у њему (Marotti 2002, 368), тако да је епископ Рандал позвао Долинга и покушао је у разговору са њим направи компромис који би довео његову праксу у оквире англиканских богослужбених и догматских правила. Свештеник Долинг је, ипак, одбио компромис и поднео оставку, напуштајући Винчестерску епархију (Bell 1935a, 278). Његове присталице биле су критичне према Дејвидсону. Овај неспоразум са свештеником Долингом је био преломни тренутак у његовој архијерејској служби. Мјуз цитира новинара, присталицу *високе Цркве*, који је закључио да је та епизода са свештеником Долингом оставила трага на самог Рандала, јер није желео да буде изабран за архиепископа, пошто је мислио да је поступак свештеника Долинга значио да је Рандал протерао партију *високе цркве* из Англиканске Цркве (Mews 2011, 232). Ипак, то није било тачно, јер је Дејвидсон желео само да се поштују англиканске доктрине и богослужбена пракса.

⁸ У септембру 1896. године, објављена је папска була *Apostolicae curae*, у којој је поништан валидитет англиканских редова и служби.

⁹ Уп. Bell, 1937.

Енглеска краљица се тада разболела и умрла, а Рандал Дејвидсон је бдео поред самртног одра краљице Викторије и играо је главну улогу у организовању њене сахране почетком 1901. године (Hughes 2017, 25). Када се лондонска катедра упразнила у фебруару 1901. године, после смрти епископа Мендела Крејтона, служба је понуђена Рандалу, који ју је, после саветовања са лекарима, ипак одбио (Bell 1935a, 361).

Са друге стране, био је редован на седницама у Дому лордова, где је често говорио, посебно о темама као што су: образовање, затим о неопходности заштите деце, против конзумирања алкохолних пића и чак о нормализацији радног времена у продавницама, како би сачувао стабилност британске породице, али и животни стандард, продаваца. Када год је могао, укључивао се у националну социјалну и црквену политику. Његово схватање ових питања и разматрања о друштвеним темама су импресионирали премијера Артура Балфура, који је забележио да епископ Рандал има вештину да веома јасно говори о суштини мишљења од којих се разликује и рекао да разуме зашто је *англокаџолички* лоби постао бољи после разговора са епископом Рандамом (Bell 1935a, 349).

У тренутку када је Влада настојала да реформише основно образовање, премијер Балфур је затражио Дејвидсонов савет јер је веома ценио његов допринос уобличавању закона о образовању из 1902. године. Такође је од њега затражио савет о томе како да закон буде одбрањен од веома гласне опозиције, коју је предводио баптистички министар Џон Клифорд (Bell 1935a, 377). Упоредо са овим догађајем, треба истаћи и његов допринос приликом крунисања Едварда VII у августу 1902, у коме је био једна од кључних фигура. Пошто је старешина Вестминстера био болестан, епископ Рандал је позван да уреди службу крунисања. Четири месеца после овог крунисања, архиепископ Темпл је умро и премијер Балфур је предложио Рандала Дејвидсона за његовог наследника (Bell 1935a, 370).

Године 1896, разматрана су тројица кандидата за наследника архиепископа у Кентерберију, док је 1902. године Дејвидсон био једини кандидат. Устоличен је у Кентерберију 12. фебруара 1903. године (Bell 1935a, 393). Од самог почетка, Рандал се, за разлику од Темпла, радо обраћао колегама за савет.¹⁰

¹⁰ У студији из 1999. Едвард Карпентер описује најистакнутије личности: Цона Вордсворта, епископа Солсберија, као „великог човека, иако донекле ограниченог црквеног учења“; Френсиса Пеџета, епископа Оксфорда, као „научника и теолога“; Едварда Талбота, епископа рочестерског, као „практичног епархијског јерарха“; Космоа Ланга, епископа Степнија и касније архиепископ Јорка, као „колегу Шкота који је Ламбет учинио својим домом у Лондону и постао готово неопходан за Цркву“ и

2. Однос архиепископа кентерберијског и државе почетком XX века

Архиепископ Рандал Дејвидсон је стално бринуо за средњи пут у Англиканској Цркви, јер је сматрао да би то требало да буде основ за нормално функционисање Цркве (Carpenter 1998, 412). Он је био главни покретач напора да *Књиџа заједничких молиџава* (*Молиџвеник*) буде разумљива у богослужењу у XX веку, и имао је за циљ да смести свештенство у англиканску доктрину, враћајући неколико екстремиста *високе цркве* у нормативну политику архиепископије. Уз опрезну подршку архиепископа, премијер Балфур је основао *Краљевску комисију* да испита и предложи решења за већ распрострањене проблеме у Англиканској Цркви. Закључено је да је потребно да Цркви буде дато веће овлашћење и већа контрола над многим друштвеним темама, али да се морају спроводити закони који регулишу црквену богослужбену праксу, а које је раније потврдио Парламент (Bell 1935a, 471). Ова одлука је показала став државних власти према Англиканској Цркви, који је био благонаклон и који је одражавао поштовање према архиепископу. Рандал Дејвидсон није био ни тврдоглави конзервативац, ни либерални реформатор, већ се кретао средњим путем. Међутим, било је и примера када је долазило до размимоилажења између државне власти и Цркве. На пример, британска Влада и Парламент желели су да реформишу *Закон о браку* како би било дозвољено удовцу да се ожени сестром по којне супруге, чему се архиепископ – безуспешно – успротивио што га је у друштву означило као конзервативца; док је у погледу тумачења *Аџанасијевој Символа вере* заузео либералну позицију (Bell 1935a, 434).

У августу 1904. Дејвидсон је, у пратњи своје супруге, отпловио у Сједињене Америчке Државе да присуствује конгресу Америчке епископалне Цркве. Тако је постао први кентерберијски архиепископ који је посетио САД. Том приликом је упознао многе црквене великодостојнике у САД и Канади и успоставио боље односе између Англиканских цркава у Енглеској и Северној Америци (Bell 1935a, 539). Овај допринос у дијаспори, ипак је био пропраћен проблемима у Енглеској, који су се огледали у неуспешним покушајима архиепископа да окупи политичке лидере у Енглеској и да заједнички трасирају националну образовну политику. Либерали су се противили усвајању *Закона о образовању* из 1902. године, а када су дошли на власт 1906. године, поново

лорда Стамфордама, који је био приватни секретар краљице Викторије. Уп. Carpenter 1999, 410–412.

су отворили то питање. Покушајима реформи либерала су се противили конзервативци, а од 1906. до 1908. године, архиепископ Рандал Дејвидсон је настојао да нађе компромисно решење. Његов неуспех да постигне политички споразум и да створи јединствени систем основног образовања у Енглеској био је један од највећих пораза у његовој служби. У истом периоду, 1907. године, архиепископ је разочарао неке либерале, јер није експлицитно подржао реформу пензионог система. Са друге стране, био је много експлицитнији у вези са спољном политиком Енглеске, на пример, оштро је осудио злочине Белгијанаца у Конгу и Бугара у Старој Србији и Македонији (Bell 1935a, 539–549).

Краљ Едвард VII је умро 6. маја 1910. године, а наследио га је Џорџ V (Rose 2000, 123). У веома тешком политичком тренутку, краљ Џорџ је наставио политику свог оца стварајући велики број либерала, како би њиховим новим идејама препородио Парламент. Та политичка одлука довела је до тога да архиепископ Рандал, након што је безуспешно покушавао да партијске вође убеди да нађу компромисно решење, гласа за предлог закона и подржи краљеву политику. Његов говор у Дому лордова је инспирисао преокрет у корист краљевог предлога (Bell 1935a, 629–631).

Дана 22. јуна 1911. Године, Рандал Дејвидсон је, као архиепископ, началствовао чином крунисања новог суверена и његове супруге. Служба је у великој мери следила форму коју је сам архиепископ устројио за ранију прилику – крунисања Едварда VII, 1902. године, осим што је ревидирана крунидбена заклетва, како би деловала мање увредљиво римокатоличким поданицима краљевства. Он је овог пута крунисао и краља и краљицу, док је, на крунисању 1902, краљицу Александру крунисао архиепископ Јорка. Када је краљ, мало касније, исте године напустио Британију, архиепископ је био један од четири државна саветника, именована да обављају краљевске послове у монарховом одсуству (Bell 1935a, 637–638).

3. Унутрашње поделе у Англиканској Цркви крајем XIX и почетком XX века и покушаји архиепископа Рандала Дејвидсона да се унутарцрквени проблеми превазиђу

У Енглеској се у XIX веку уочавају три нивоа Англиканске Цркве: висок, низак и либералан. *Високој цркви* припадају највиши друштвени слојеви и јерархија, *ниска црква* негује пуританизам и идеје овог нивоа Англиканске Цркве заступљене су у средњем друштвеном сталежу, док *либерална црква* слободно тумачи и прихвата догмате и истине вере и овај приступ у црквеном животу заступају либерални Англиканци, углавном они из САД.

Кроз читав XIX век се представници ове три фракције у Англиканској Цркви расправљају и сукобљавају. Несугласице међу фракцијама у оквиру Англиканске Цркве настављене су пред Први светски рат, што се посебно огледа у случају *Кикујуа*¹¹ (1913–1914). Шта се то десило и поделило англикански клир у Африци? Епископ Момбасе Вилијам Џорџ Пил и епископ Уганде Џон Џејмисон Вилис присуствовали су међуверској мисионарској конференцији у парохiji Цркве Шкотске у Кикују, у Кенији, током које је одржана екуменска служба на којој су се сви заједно причестили (Bell 1935a, 691). Због тога, као и због пристанка да заједничаре са мисионарима из других Цркава, осудио их је тадашњи епископ Занзибара Франк Вестон, кога је Мјуз описао као *англокашолничког конзервативца и зилоџа* (Mews 2011, 233). Затим је епископ Франк Вестон тражио да се либералима суди за јерес. Случај је додатно искомпликован када се предлогу придружио и епископ Оксфорда, Чарлс Гор. Међутим, став архиепископа Рандала био је да су афрички епископи који су присуствовали овој служби то учинили исхитрено и недовољно промишљено, те да су оптужбе Вестона и Гора бесмислене и апсурдно извитоперене (Barber 1999, 433). О овом питању се расправљало у штампи неколико недеља, али су Дејвидсонови прагматични ставови преовладали, а проблем је убрзо превазиђен (Mews 2011, 233).

У последњој години Првог светског рата, архиепископ Дејвидсон је морао да се суочи са даљом агитацијом клирика и представника *високе цркве*. Епископ оксфордски Гор је направио отклон од либералне теологије Хенслија Хенсона и покушао да осујети премијеров предлог да Хенсон буде хиротонисан за епископа.¹² Лаици, али и већина клирика противили су се Гору у тој намери. Архиепископ Рандал Дејвидсон, који није желео непотребне сукобе у Цркви, био је узнемирен овим случајем, те је чак размишљао да поднесе оставку. Међутим, архиепископ је стао уз Хенсона и њих двојица су се сложили да он објави своје вероисповедање, како би умирио народ и критичаре.¹³ Тако је овај случај решен.

Архиепископ Дејвидсон је здушно подржао *Закон о омоћућавању*,¹⁴ како би Црква могла да поднесе нацрт црквеног закона на усваја-

¹¹ Кикују је највећа етничка група у Кенији, око 7,4 милиона односно 22% укупног становништва Кеније. Баве се пољопривредом у плодним централним висоравнима и представљају једну од економски најактивнијих етничких група у Кенији.

¹² О овом случају опширније види у Morgan 2018.

¹³ О Хенслију Хенсону опширније види у Grimley 2011.

¹⁴ *Закон о сабору Англиканске Цркве (давање влашћења)* из 1919. јесте документ Парламента Велике Британије којим је омогућено да Англиканска Црква поднесе

ње у Парламенту (Bell 1935б, 968). Архиепископ Дејвидсон, ипак, није успео да испуни своје жеље и намере у Парламенту због буђења националног духа у Велсу.¹⁵

Дакле, непосредно после Првог светског рата, Англиканска Црква није могла да независно и самостално доноси каноне, јер су све одлуке из црквеног домена биле подвргнуте парламентарној контроли, те високи клир није могао да спроводи одлуке сопственог законодавства (Bell 1935б, 879).

4. Први светски рат (1914–1918) и архиепископ кентерберијски Рандал Дејвидсон. Однос архиепископа и представника Српске Православне Цркве

4.1. Избијање Првог светског рата било је неочекивано за архиепископа Рандала Дејвидсона, који је пре почетка ратних деловања сматрао да је сукоб између Британије и Немачке незамислив (Bell 1935б, 731). Када је свима постало јасно да ће рат добити светске разmere, архиепископ је био јасан у ставу да је то праведан рат у коме је била дужност Британије да се бори за одбрану слабијих народа од насиља великих сила.¹⁶ Био је склон мишљењу да треба клирицима дозволити да уђу у војну службу, али без обавезе ношења оружја (Bell 1935, 739). Када је група интелектуалаца у Немачкој објавила *манифест*,¹⁷ којим је желела да прикаже другачију слику немачке владе у тренутку покретања светског сукоба, архиепископ Рандал Дејвидсон је био спреман да на тај проглас и одговори. На захтев британске владе, преузео је на себе дужност да оповргне тврдње немачких интелектуалаца и да у сарадњи са великим бројем духовних предстојатеља

Парламенту предлог о сопственом примарном законодавству под називом *Мере*, на усвајање. Уп. Hein 2008, 42. Историчар Цереми Морис овај закон третира као најзначајнији, закон за Англиканску Цркву у XX веку, који је Парламент усвојио, и сумира његове ефекте у неколико ставки: потпуна интеграција лаика у два дома, заједно са свештенством и епископима у нови црквени сабор; извесна законодавна аутономија за Цркву; успостављање Парохијских црквених савета на локалном нивоу, који и данас чине темељ представничког система Англиканске Цркве. Уп. Morris 2016, 246.

¹⁵ Партија Велса (*Plaid Cymru*) покренула је 1925. године иницијативу да се Велс одвоји од остатка Велике Британије. Англиканска Црква у Велсу дуго је била црква владајуће елите. Дејвидсон је био против раздвајања од Велса, али је Парламент коначно гласао за то 1914. године, док је та одлука ступила на снагу 1922. године. Уп. Brown 2014, 81–83.

¹⁶ Уп. Bell 1937.

¹⁷ *An die Kulturwelt!*, односно *Manifest der 93*, потписао је и Адолф фон Харнак, водећи немачки лутерански теолог и историчар Цркве.

многих верских заједница, напише одговор, у коме би био представљен богословски став против ратних дејстава према сиромашним и малим народима. Архиепископ Дејвидсон је, према речима биографа Бела, у себи, интимно преживљавао ужасе рата, али није био рад да се упусти апсолутну антинемачку реторику.¹⁸ Наиме, никада архиепископ није непромишљено и експлицитно осуђивао немачку агресију, а камоли одобравао рат, иако су се тих година неки црквени великодостојници изјашњавали против Немачке и против агресије. Архиепископ је, чак, донирао материјалну помоћ фонду за помоћ Аустроугарима у Великој Британији (Van Emden 2013, 53).

Током ратног периода, Дејвидсон је критиковао употребу, како је сам сматрао, *неморалних метода уриличног рањивања*. Већину примедби изнео је лично у разговорима са британским политичким вођама. Архиепископ Рандал Дејвидсон је посебно протествовао против лажних информација објављених у вези са деловањем британске војске у току ратних сукоба. На пример, критиковао је вести да је дошло до употребе отровног гаса, затим да су у току казног бомбардовања Фрајбурга у априлу 1917. године гађани цивили, итд (Mews 2011, 233). Године 1916. архиепископ је боравио у осмодневној посети борбеним трупима на фронту у Француској. Док је рат увелико трајао, са друге стране, грађански сукоби у Ирској били су још једна ствар која је бринула архиепископа Рандала. Говорио је против смртне казне изречене сер Родеру Кејменту за његову улогу у *Васкршњем устанку* (Marshall 2015, 269).

Архиепископ Рандал Дејвидсон се током рата дистанцирао од идеалистичког пацифизма, јер је његов став о хришћанском идеализму био такав да мора да буде праћен политичким реализмом. Он је тврдио да уз молитву и сведочење, хришћани имају дужност да размишљају и да ће мир доћи када свој ум и срце предамо неким новим и храбрим решењима.¹⁹ Имајући ово уверење на уму, био је истакнути присталица формирања *Лије народа* (Marshall 2015, 269).

Добри односи Српске Православне и Англиканске Цркве успостављени су за време и после Првог светског рата када је Англиканска Црква гостољубиво примила дипломате, политичаре и православне богослове из Србије који су били смештени на колеџу код Оксфорда.²⁰ Англиканска Црква је тада чак и штампала књиге на српском

¹⁸ Уп. Bell 1937.

¹⁹ Чепмен овде наводи богословски однос Енглеза и Немаца (Chapman 2018, 27). У четвртом поглављу ове књиге (*The Church of England, Serbia and the Serbian Orthodox Church in the First World War*), Чепмен пише о односу Српске и Англиканске Цркве.

²⁰ Посебно видети веома значајне студије: Лубардић 2011, 75–197; Лубардић 2018, 32–60.

језику за потребе студената и српског клира у Енглеској. За добре односе две хришћанске Цркве посебно је заслужан Свети Владика Николај (Велимировић), са две мисије у Енглеској у време и после Првог светског рата. У првој мисији, остала је упамћена проповед коју је на Видовдан 1916. године, произнео у великој англиканској катедрали Светог Павла у Лондону.

Поред ових практичних момената, у богословском контексту, важно је истаћи да су вођене консултације између представника Српске Православне и Англиканске Цркве²¹ те да је постојала идеја да се ове две Цркве приближе. Посебно се у тим разговорима истицао Свети Николај (Велимировић), али и један од највећих богослова у Српској Православној Цркви, Свети Јустин (Поповић)²² који је, у својој докторској тези, хвалио антипапске и критичке ставове англиканских богослова, посебно Гледстона према реформама Првог Ватиканског концила.²³

У току Првог светског рата, архиепископ кентерберијски Рандал Дејвидсон добро је познавао прилике на балканском фронту. Много пута је хвалио српског војника и српски менталитет. У Енглеској је окупљао многе српске дипломате и интелектуалце и промовисао идеју *победе доброј над злим*. На пример, вечерао је са Николом Пашићем 1918. године, у Лондону, како би му српски државник предао Орден Светог Саве који је архиепископу Рандалу доделила Српска Православна Црква.²⁴

Српска делегација у саставу Свети Владика Николај (Велимировић)²⁵ и протођакон Љубисав Поповић неколико дана по доласку у Лондон, 13. децембар 1919. године, кренула је за Кентербери, где их је у вечерњим сатима, лично дочекао архиепископ Рандал Дејвидсон са својом супругом Едит (Чаировић, Тодоровић 2019, 232). Дочек је био незваничан, али врло срдчан. Сутрадан, у недељу, српска делегација је посетила кентерберијски Саборни храм. Како ђакон Поповић пише у свом *Дневнику*, на служби и свештеници и верници читају молитве тајно у себи, тако да је за време службе у храму гроб-

²¹ Опширније види у Radić 2015, 263–285.

²² Уп. Лубардић 2019, 29–52.

²³ Уп. Lubardić 2020, 42.

²⁴ “On October 12, 1918, the Archbishop dined as the guest of M. Paschitch, Prime Minister of Serbia, at Claridge’s Hotel. It was a dinner to a group of Anglican clergy, in recognition of the help given by the Church of England to the Serbian Church during the War. At the end of dinner, to the Archbishop’s infinite surprise, M. Paschitch rose by his side and publicly decorated the Archbishop with brooch of the 1st-class grade of the Serbian Order of St. Sava—all resplendent blue and white...” (Bell 1935b, 912).

²⁵ Да је Епископ Николај (Велимировић) био кључна фигура у односима Српске Православне и Англиканске Цркве слаже се и Марк Чепмен (Chapman 2022, 75–113).

на тишина. Српска делегација је присуствовала и другој служби, на којој су сви присутни певали унисоно. Био је ово дводневни боравак Епископа Николаја у Кентерберију, где је он дуго разговарао са архиепископом Дејвидсоном. После тих разговора, српска делегација се вратила у Лондон (Чаировић, Тодоровић 2019, 233).

Свети Владика Николај је, 2. јануара 1920. године, заједно са ђаконом Поповићем присуствовао и конференцији Свештеничког удружења у Лондону. Састанак је одржан у част Епископа Николаја, а дискутовало се о заједничким проблемима Српске и Англиканске Цркве и њиховог свештенства. Излагања српског епископа у току ове конференције пропраћена су бурним одобравањем од стране англиканског клира. У току ових разговора било је речи чак и о стапању Цркава у једну хришћанску Цркву, као и о свим тешкоћама, које томе стоје на путу и о томе како би се могле уклонити.²⁶

Наведено је само неколико примера из друге деценије XX века, у којима се уочавају добри односи између Српске Православне и Англиканске Цркве, односно јерараха који су имали идеју да приближе, а можда и сједине, ове две хришћанске Цркве.

5. Ламбетске конференције (1908. и 1920.)

У јулу и августу 1908. архиепископ Дејвидсон је председавао петом Ламбетском конференцијом епископа из англиканске заједнице; на којој је био присутан 241 епископ из целог света (Bell 1935b, 558–560). Главне теме на конференцији биле су: односи вере и модерне мисли; однос Цркве према савременој хришћанској науци; снабдевање и образовање свештенства; опште образовање; мисије у Африци, Азији, САД и Аустралији; ревизија и обогаћивање *Служебника* и *Молићвеника*; питања брака и развода; организација Англиканске Цркве; и – тада актуелно – питање уједињења са другим хришћанским Црквама.²⁷

²⁶ О самој дипломатској мисији у Лондону 1919–1920, види у Чаировић, Тодоровић 2019, 241; види и реферат И. Чаировића са научног скупа *Српска Православна Црква: изазови и искушења кроз историју* (Бачка Паланка, 2022): „Мој џуџ у Енглеску: Дневник из Енглеске проте Љубисава Д. Поповића као историјски извор – допринос у опису односа Србије и Велике Британије после Првог светског рата“.

²⁷ Резолуције које су тих година настајале у окриљу Англиканске Цркве показале су вољу за уједињењем са хришћанским Црквама и заједницама, али и опрез у предузимању било каквих корака због конзервативаца који би могли да спрече коначно уједињење са Римокатоличком или Православном Црквом. Дакле, англикански епископи су се више бојали својих унутрашњих проблема, него представника других хришћанских Цркава.

После Првог светског рата, на иницијативу и подстицај архиепископа Рандала одржана је и шеста Ламбетска конференција. У Ламбетској палати у јулу и августу 1920. године окупило се 252 епископа, који су потврдили четири основе доктрине англиканске заједнице, а затим су са, потврђене полазне тачке своје Цркве, развили главну иницијативу конференције: *Ајел свим хришћанским људима*, која је постала стожер црквене политике. Тако је Англиканска Црква почела да се креће ка уједињењу са другим хришћанским Црквама.²⁸ На конференцији је изгласано 80 резолуција, које су биле систематизоване по темама: хришћанство и међународни односи; уједињење хришћана; мисионарски проблеми; о саветодавним телима; статус жена на службама; о спиритизму, теозофији и хришћанским учењима; о моралу и брачној заједници; те на крају, друштвена и индустријска питања.²⁹

Једна од резолуција са конференције поздравиле су иницијативу и оснивање *Лије народа* као јединствени израз хришћанства у политици, затим је у једној од резолуција потврђена служба ђакониса, а следећа је прогласила брак нераскидивом и доживотном заједницом двоје супружника (мужа и жене), без прихватљивог основа за развод, осим у случају прељубе.³⁰ У јако тешком тренутку за хришћанску цивилизацију, после Првог светског рата, епископи Англиканске Цркве су на овој Ламбетској конференцији осудили контролу рађања, спиритизам и окултизам. На крају је одлучено да је теозофија озбиљна грешка и замка у коју хришћани никако не би смели да упадну, али је теозофима призната тежња ка реакцији против материјализма (Bell 1935б, 1006–1016).

6. Литургијске реформе у доба архиепископа Дејвидсона

Као што је речено, Рандал Дејвидсон је одувек желео да богослужење приближи савременом добу и човеку. Због тога је и тежио да буде пастир Цркве Христове. Дуги низ година трудио се да спозна потребе модерног човека и да их уподоби традиционалном англиканском катихизису и молитвословљима. Метју Гримли је описао проблем који је настао око измена и допуна *Молишвеника* (1927–28) који се већ вековима користи у англиканској заједници, те је нагласио да је овај случај

²⁸ Опширније види на интернет страници: Ламбетска конференција из 1920. године, архива резолуција усвојених на конференцијама: <https://www.anglicancommunion.org/media/127731/1920.pdf>, посећено 12.10.2022.

²⁹ Исто.

³⁰ Исто.

био уједно и последња велика парламентарна битка Цркве и државе у Великој Британији (Grimley 2010, 141–144). Архиепископ Рандал је – као и његов далеки претходник Томас Кранмер (1489–1556) – имао огромну веру да ће нови и реформисани *Служебник са молишвеником* постати делотворно средство за обнављање дисциплине унутар Цркве у тешком цивилизацијском тренутку између два светска рата. Такође, архиепископ је сматрао да ће осавремењени *Служебник са молишвеником* обогатити англиканске службе и учинити их лако доступним савременом човеку, те да нови молитвеник надилази онај, оригинални из XVI века који су саставили Томас Кранмер и његове колеге.

Евалуација новог *Служебника са молишвеником* трајала је од 1906. до 1927. године, када је он коначно и објављен (Joynson-Hicks 1928, 34). Црквени сабор је благословио овај текст, који је затим предат Парламенту на одобрење. Дом Лордова је усвојио текст *Служебника* неочекивано великом већином од 241 гласа (Bell 1935б, 1345). Међутим, тада је наступила расправа. Бел је описивао како је Вилијам Џојнсон-Хикс жестоко говорио у Парламенту тврдећи да је нови молитвеник отворио врата римској пракси и да неће помоћи обнови црквеног живота у Англиканској Цркви (Bell 1935б, 1345–1347). Са друге стране, архиепископ Рандал Дејвидсон је говорио да су они који заговарају повлачење текста *Служебника са молишвеником*, људи без знања и вере (Martell 1974, 218). Бел наглашава да је Џојнсон-Хиксов говор био успешан, те да је Дом на крају ипак одбио архиепископов предлог са 238 гласова за и 205 *проиш* (Bell 1935б, 1346). Посланик Остин Чемберлен, после овог парламентарног пораза, описао је архиепископа Дејвидсона као *пашетичну фиџуру која после резултата гласања тихо одлази из Парламента* (Grimley 2010, 140).

Закључак

Рандал Дејвидсон је у мају 1928. године прогласио мировину, а званично се повукао са катедре кентерберијских архиепископа 12. новембра исте године. У црквеној служби провео је читав свој живот. За ђакона је рукоположен 1874, а затим је наредне године рукоположен за свештеника. Био је виндзорски старешина и капелан краљице Викторије (1883–1891), краљевски исповедник (*Clerk of the Closet*), затим је и хиротонисан 1891. године и постављен на катедру у Рочестеру (1891–1895), са које је услед нарушеног здравља премештен 1895. у Винчестер (1895–1903), где је провео период до избора за архиепископа кентерберијског 12. фебруара 1903. године. У Дому

Лордова је био врло активан у периоду од 1895, па све до свог умировљења, односно до упокојења.

У јуну 1928. Рандал Дејвидсон је објавио да се повлачи, да би коначно био умировљен 12. новембра исте године (Grimley 2010, 153). Његова служба кентерберијског архиепископа најдуже је трајала у периоду од XVI века наовамо. Он је био први архиепископ који је посетио САД, који је желео да се хришћанске Цркве сједине, а посебно је био први кентерберијски архиепископ који се својевољно повукао, а тај потез је изненадио и британског суверена, па је краљ именовао комисију од четири члана да разматра само прихватање Дејвидсонове формалне оставке. После његовог пензионисања добио је звање барона, *Дејвидсон од Ламбета*. У Дом лордова су га 14. новембра 1928. године као таквог и у сада саветодавној функцији представили лорд Харис и лорд Стамфордхам. Напустио је Ламбетску палату и преселио се у кућу у Чејн Воку у Челзију (Bell 1935b, 1365). Упокојио се у Господу, у осамдесет другој години живота, 25. маја 1930. године у Лондону.

Старешина вестминстерски је понудио да сахрана и чин опела буду служени у Вестминстерском храму, али је – већ за живота – Рандал Дејвидсон дао до знања и клиру и породици да је његова жеља да буде сахрањен у Кентерберију. Сахрањен је 30. маја у манастиру Кентерберијске катедрале. Његова удовица Едит се упокојила у јуну 1936. године и сахрањена је поред њега у Кентерберију (Bell 1935b, 1381).

Као јерарх Англиканске Цркве и првојерарх у Кентерберију, Рандал Дејвидсон је током службовања добио почаст и именовања: *Прелат Пега погвезице* (Prelate of the Order of the Garter, 1895–1903), чији је члан био и Павле Карађорђевић; *Вишез командант Краљевској Викторијанској рега* (Knight Commander of the Royal Victorian Order, 1902); *Тајни саветник државној савети Уједињеној Краљевства* (Privy Counsellor, 1903); *Вишез Великој крсти Краљевској Викторијанској рега* (Knight Grand Cross of the Royal Victorian Order, 1904); *Краљевски викторијански ланац* (Royal Victorian Chain, 1911); после Првог светског рата за заслуге *Велики крст Краљевској рега Сјасишља* (Grand Cross of the Royal Order of the Saviour, Грчка, 1918); *Белгијски велики орден* (Grand Cordon de l'Ordre de la Couronne, Белгија, 1919); *Орден Светиој Саве I степена* (Србија, 1919); и *Највеће признање града Лондона* (Freeman of the City of London, 1928).

Закључак биографа архиепископа Рандала, Џорџа Бела био је да је Дејвидсон неизмерно повећао утицај англиканске заједнице у хришћанском свету и видео је да Англиканска Црква почетком XX века има јаснији и истанчанији поглед на цео свет него што је има-

ла раније.³¹ После овог истраживања закључак је исти. Дејвидсоново достигнуће било је напредовање Англиканске Цркве и осигурање слободе мишљења у новом, постратном периоду у свету. У савременом тренутку задржао је хришћанску визију у британском друштву у време када су међународни и класни сукоби могли да збришу институционалну веру и Цркву у Великој Британији. Дејвидсонова велика вештина као првојерарха, била је да на сваком заседању – било да је то саборска, синодска, седница свештеничког удружења, или седница у Парламенту – он као председавајући обезбеђује потребну већину или чак једномислије поводом различитих тема. У безмало педесет година службовања у Цркви имао је највећи утицај, него било који други клирик, у Англиканској Цркви у XX веку.

* * *

Библиографија

Извори:

Bell, George. 1935a. *Randall Davidson: Archbishop of Canterbury*, Volume I. London: Oxford University Press.

Bell, George. 1935b. *Randall Davidson: Archbishop of Canterbury*, Volume II. London: Oxford University Press.

Литература:

Ламбетска конференција из 1920. године. Архива резолуција усвојених на конференцијама: <https://www.anglicancommunion.org/media/127731/1920.pdf>. Посећено 12.10.2022.

Лубардић, Богдан. 2011. „Јустин Поповић у Оксфорду: између романтизованих чињеница и чињенице романтизма.“ У *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати: зборник радова научној скупи*, Књ. 10, приредио Богољуб Шијаковић, 75–197. Београд: Православни богословски факултет.

³¹ Уп. Bell 1937.

- Лубардић, Богдан. 2018. „Српски теолози у Првом светском рату: оксфордски ђак Душан Трифуновић (1894–1921)“. *Symplexis: Archive for Serbian Culture and Humanities* 1: 32–60.
- Лубардић, Богдан. 2019. „Јустин Поповић и англикански теолози: критичке рефлексије о сложеном и слојевитом сусрету.“ У *Мисао и мисија Јустина Поповића*, ур. В. Цветковић и Б. Лубардић, 29–52. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду — Православни богословски факултет Универзитета у Београду.
- Чаировић Ивица, Тодоровић Миломир. 2019. *Служење и сведочење притојереја Љубисава Д. Поповића (1881–1966)*. Каленић: Крагујевац.
- Barber, Melanie. 1999. “Randall Davidson: A Partial Retrospective.” In *From Cranmer to Davidson: A Church of England Miscellany*, edited by Stephen Taylor. Woodbridge: Boydell.
- Bell, George. 1937. “Davidson, Randall Thomas, Baron Davidson of Lambeth (1848–1930).” *Dictionary of National Biography*. London: Macmillan.
- Benson, A. C. 1900. *The Life of Edward White Benson, Sometime Archbishop of Canterbury*. Vol. I–II. London: Macmillan.
- Brown, Callum G. 2014. *Religion and Society in Twentieth-Century Britain*. London: Routledge.
- Carpenter, Edward. 1999. *Cantuar: The Archbishops in Their Office*. London: A. & C. Black.
- Chapman, Mark D. 2022. “From Kosovo to Oxford: Nikolaj Velimirović and the Serbian Orthodox Church in England, 1916–1919.” In *Serbia and the Church of England: The First World War and a New Ecumenism*, edited by Mark D. Chapman and Bogdan Lubardic, 75–113. London: Palgrave Macmillan.
- Chapman, Mark. 2018. *Theology at War and Peace: English Theology and Germany in the First World War*. London: Routledge.
- Cross, F. L., ed. 1957. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. London: Oxford U. P.
- Davidson, Randall; William Benham. 1891. *The Life of Archibald Campbell Tait*, Volume I–II. London: Macmillan.
- Grimley, Matthew. 2010. *Citizenship, Community and the Church of England*. Oxford: Oxford University Press.
- Grimley, Matthew. 2011. “Henson, Herbert Hensley (1863–1947), bishop of Durham.” *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford: Oxford University Press.
- Hein, D. 2008. *Geoffrey Fisher: Archbishop of Canterbury*. London: James Clarke & Co.

- Hughes, Michael. 2017. *Archbishop Randall Davidson*. London: Routledge.
- Hylson-Smith, Kenneth. 1993. *High Churchmanship in the Church of England, from the 16th century to the late 20th century*. Edinburgh: T & T Clark.
- Joynson-Hicks, William. 1928. *The Prayer Book Crisis*. London: Putnam.
- Lubardić, Bogdan. 2020. "St. Justin Popović: Critical Reception of British Theology, Philosophy and Science." *Bogoslovni vestnik* 80.
- Marotti, Arthur F. 2002. "John Donne's Conflicted Anti-Catholicism." *The Journal of English and Germanic Philology* 101, No. 3.
- Marshall, William M. 2015. "Davidson, Randall." In *Oxford Companion to British History*, edited by John Cannon. Oxford: Oxford University Press.
- Martell, J. D. 1974. *The Prayer Book Controversy 1927–28*. Durham: Durham University.
- Mews, Stuart. 2011. "Davidson, Randall Thomas, Baron Davidson of Lambeth (1848–1930), Archbishop of Canterbury." *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford: Oxford University Press.
- Morgan, Kenneth O. 2018. "George, David Lloyd, first Earl Lloyd-George of Dwyfor (1863–1945), prime minister." *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford: Oxford University Press.
- Morris, J. N. 2016. *The High Church Revival in the Church of England*. Leiden and Boston: Brill.
- Radić, Radmila. 2015. "The Serbian Orthodox Church in the First World War." In *The Serbs and the First World War 1914–1918.*, edited by Dragoljub R. Živojinović, 263–285. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts.
- Roberts, Andrew. 1999. *Salisbury: Victorian Titan*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Rose, Kenneth. 2000. *King George V*. London: Phoenix.
- Van Emden, Richard. 2013. *Meeting the Enemy: The Human Face of the Great War*. London: A&C Black.

Примљено: 8. 12. 2022.
Одобрено: 12. 12. 2022.

RANDALL THOMAS DAVIDSON AS ARCHBISHOP OF CANTERBURY (1903–1928)

Deacon Ivica Čairović

Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade

Summary: The beginning of the 20th century was a very complex, even a turning point, for the whole world and for the Christian Church. In that period, the Anglican Church had several influential leaders who left an indelible mark on the history of the Christian Church and the international politics of the time. The First World War brought great problems to all Christians in Europe, and in that period the Archbishop of Canterbury, Randall Davidson was a key figure for the life of the Anglican Church. This work is divided into two segments: in the first, the biography of the archbishop will be presented; and in the second: his contribution in various fields (the relationship between the state and the Church, the renewal of church life and worship in the Anglican Church, his contribution during the Lambeth Conference, his role during and after the First World War). The aim of the article is to summarize the contribution of the Archbishop of Canterbury, Randall Davidson in the ecclesiastical, diplomatic and political fields, and a special sub-chapter will be devoted to the topic of relations between the Anglican and Serbian Orthodox Church.

Key words: Archbishop Randal Thomas Davidson, Anglican Church, First World War, Bishop Nicholai (Velimirovich).